

8. Николина Н. А. Филологический анализ текста: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. / Н. А. Николина. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 256 с.

9. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагедійного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Віра Григорівна Ніконова. – К., 2008. – 32 с.

10. Співак С.М. Функції власної назви у розвитку композиції модерністської балади «The Ballad of Billie Potts» Роберта Пена Уоррена // Сучасний погляд на літературу: 36. наук. праць. – Вип. 7. – К.: ІВЦ Держкомстату України. – 2002. – С. 128-141.

11. Старовойтова Х. В. Архетип матері в сучасній французькій драмі: лінгвокогнітивний аспект: дис.... канд. філол. наук: 10.02.05 / Христина Володимирівна Старовойтова. – К., 2008. – 222 с.

12. Birringer J. Theatre, theory, postmodernism. – Bloomington: Indianapolis, 1991 – 235 p.

13. Debord G. Comments on the society of spectacle. – L., 1990. – 128p.

14. Turner M., Fauconnier G. Conceptual Integration and Formal Expression // Journal of Metaphor and Symbolic Activity. Vol. 10. N 3.

15. Tynan K. A View of the English Stage, dramatic criticism. / Kenneth Tynan. – London: Eyre Methuen, 1975.

16. Worthen W. B. Modern drama and the rhetoric of theater. – Los Angeles: Oxford. 1992 – 230 p.

УДК [811.161.2+811.111]*27-055.1-055.2

Тихоновська Г.С.
(Луганськ, Україна)

ОСНОВНІ ВІДМІННОСТІ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК (на матеріалі художніх творів)

Стаття присвячена гендерному аспекту невербальної комунікації. Розглядаються основні відмінності репрезентації невербального коду комунікантами різної статі та надаються приклади з художніх творів українських та англійських письменників.

Ключові слова: невербальна комунікація, гендер, комунікант, стать, фемінність, маскуліність, жінка, чоловік.

Статья посвящена гендерному аспекту невербальной коммуникации. Рассматриваются основные отличия репрезентации невербального кода коммуникантами разного пола и приводятся примеры из художественных произведений украинских и английских писателей.

Ключевые слова: невербальная коммуникация, гендер, коммуникант, пол, феминность, маскулинность, женщина, мужчина.

© Тихоновська Г.С., 2012

The article is devoted to the gender aspect of non-verbal communication. The main differences of non-verbal code representation performed by people of different gender are described. The examples from Ukrainian and English literature of belles-lettres style are given.

Key words: *non-verbal communication, gender, communicant, sex, femininity, masculinity, woman, man.*

Мова – це основа спілкування між людьми, яка має багато функцій. Перша та основна – це інформативна функція, але не слід також забувати, що через мову люди виражають не тільки інформацію, а і свій емоційний стан. Говорячи про емотивність, слід вказати, що емоція надає оцінку тій чи іншій ситуації, образу, літературному герою.

Способом передачі емоційності та оцінки можуть служити вербальні (конкретні слова, вирази, фрази, цілі граматичні або синтаксичні структури) або невербальні засоби (міміка, жести, наголос, інтонація, темп та тембр голосу або виразу). У цій статті ми поговоримо саме про останнє, тому що слід пам'ятати, що спілкування не вичерпується усними або письмовими повідомленнями, а отже і емоції можуть передаватися не тільки мовними засобами [1: 1; 2: 25]

Окрім мови, спілкування може здійснюватися за допомогою мови тіла. Воно веде́ться протягом тисячоліть, але предметом досліджень та уваги стало недавно. У кінці ХХ ст. виникла нова наукова дисципліна, у світі з'явилися спеціалісти з невербального спілкування. Предметом вивчення цієї дисципліни є поведінка людей у різноманітних ситуаціях. Ці спостереження допомагають краще зрозуміти інших, самих себе і на основі отриманих знань зробити спілкування людей більш ефективним. Хоча вербальні символи (слова) — основний наш засіб для кодування ідей, призначених до передачі, ми використовуємо і невербальні символи для трансляції повідомлень. У невербальній комунікації використовуються будь-які символи, крім слів. Найчастіше невербальна передача відбувається одночасно з вербальною і може чи підсилювати чи змінювати зміст слів. Обмін поглядами, вираження обличчя, наприклад, посмішки і вираження несхвалення, підняті в здивуванні брови, живий чи зупинений погляд, погляд з вираженням, схвалення чи несхвалення — усе це приклади невербальної комунікації [3: 19]. Є багато різновидів, невербальної комунікації, один з яких формується тим, як ми вимовляємо слова. Мається на увазі інтонація, модуляція голосу, плавність мови і т.п. Як відомо з досвіду, те, як ми вимовляємо слова, може істотно змінювати їхній зміст.

Вивченням проблем використання невербальних засобів спілкування займалися багато вітчизняних та зарубіжних науковців. Дослідження особливостей використання невербальних засобів знайшли відображення в роботах Шаховського В.І., Мороховського А.Н., Арнольд І.В., Колшанського Г.В., Верещагіна Є.М., Славової Л.Л. та ін.

Широко відомим є той факт, що невербальна поведінка жінки не схожа на аналогічну поведінку чоловіка. Отже, у цій роботі ми поговоримо про гендерні аспекти невербальної комунікації. Гендерні аспекти спілкування дійсно важливі у сучасному житті суспільства, яке розвивається дуже динамічно і має глобальний характер. Відомо, що суцільний характер мовленнєвого спілкування (стратегії, стилі, тональності тощо) залежить, окрім всього іншого, і від соціальних, комунікативних статусів комунікантів [4: 1]. Але зараз не можна нехтувати і тим фактом, що окремим ролем успішності комунікації належить гендерному статусу учасника комунікації.

Гендерні відмінності, які відображено у невербальній поведінці, призвели до того, що окремі жести і навіть цілі стилі невербальної поведінки стали оцінюватися як більш жіночі і відповідно більш чоловічі, незалежно від реальної статі їх виконавця. Існують як жіночі так і чоловічі пози, жести, хода [4: 2]. У цьому дослідженні сконцентруємо нашу увагу на гендерних аспектах емоційності, тому що гендер є важким соціокультурним процесом конструювання суспільством різноманітних жіночих та чоловічих ролей, поведінки, ментальних та емоційних характеристик і значною мірою пов'язан із емоційністю жінок та чоловіків.

У суспільстві існують традиційне розподілення ролей, соціальні ритуали, стереотипи та оцінки, які стосуються експресії жінок та чоловіків, але це не означає, що жінки не можуть використовувати деякі чоловічі жести і навпаки.

Гендерні аспекти лінгвістики в цілому і невербального спілкування зокрема стали об'єктом лінгвістичних досліджень деяких сучасних вчених, таких як О.І. Горошко, О.Л. Каменська, А.В. Кириліна, Г.Ю. Крейдлін, А. Піз, J. Coats, R. Lakoff.

Більшість сигналів спілкування є однакови́ми у всьому світі. Коли люди щасливі вони посміхаються, коли їм сумно хмурять брови. Отже відомим є той факт, що існують деякі універсальні прийоми спілкування. Але з іншого боку точно так же як вербальні мови відрізняються одна від іншої, так само і невербальні сигнали у різних культурах можуть мати різне значення. Так один жест може бути розповсюдженим в окремій країні і мати однозначне тлумачення, а в іншій країні його значення може бути повністю протилежним. Отже важливим є не тільки уміння тлумачити засоби невербальної комунікації з оглядом на стать комуніканта, важливими також є суспільні та культурні особливості мовної ситуації [4: 3].

Це дослідження можна вважати актуальним, тому що сьогодні сучасні науки дуже рідко існують окремо одна від одної. Так говорячи про невербальне спілкування, яке є одним з основних положень цієї праці, ми не можемо відносити цю проблему лише до лінгвістики. Невербальне спілкування зумовлене різноманітними факторами: психологією людини, психологією суспільства, культурологічними особливостями індивіда та соціуму. Таким чином у цій статті знаходять віддзеркалення не тільки лінгвістика і мовознавство, але і багато інших наук у сукупності із ними.

Об'єктом дослідження є невербальні компоненти, які у діалогічній взаємодії художнього дискурса, належать комунікантам різної статі. Отже це слова та вирази, які виражають емотивність окремо жінок або чоловіків.

Предметом дослідження є гендерна та культурологічна зумовленість використання і репрезентації невербального коду в художньому дискурсі, який був створений сучасними авторами України та Великої Британії (кінця XX – початку XXI століть).

Мета статті полягає у вивченні невербальних засобів комунікації із урахуванням їх гендерного аспекту та з точки зору їх актуалізації у художніх творах.

Досягнення поставленої мети передбачає рішення таких завдань: 1) вивчити та проаналізувати вплив гендерного аспекту на художній дискурс в цілому та на невербальне спілкування зокрема; 2) показати відмінність вживання невербальних засобів, спираючись на гендерні аспекти лінгвістики; 3) навести приклади із художньої літератури, які проілюструють передачу емоційного стану комунікантів різної статі завдяки невербальним засобам.

У ході досліджень, виконаних сучасними науковцями, були виявлені значимі відмінності у використанні невербальної комунікації чоловіками та жінками (Г.Ю. Крейдлін, А. Піз, М. Коццоліно та інші). Щодо уваги жінок до невербальних сигналів можна зауважити наступне: жінки, на відміну від чоловіків, є більш уважними до невербальних сигналів, краще розрізняють їх, інтерпритують та приділяють їм більше уваги. Особливої уваги заслуговує робота Джудіт Холла. Він проаналізував більш 100 досліджень та узагальнив їхні результати, які представлені у літературі по цій темі.

Згідно його даним жінки проявляють себе невербально більше ніж чоловіки. Жінки краще ніж чоловіки можуть оцінювати невербальні прояви тіла, голоса, міміки. Значимі відмінності існують і у відношенні інших сигналів тіла. Жінки більш експресивні, ніж чоловіки – вони активніше жестикулюють, їхня міміка є більш різноманітною і посміхаються вони частіше [5: 125, 6: 90]. Ця різниця у використанні посмішки стає між чоловіками та жінками тим більше, чим вони старше. У дитячому віці вона практично відсутня:

Вона широко посміхнулася. (Дереш Л., Культ, с. 80)

Він м'яко їй посміхнувся, дякуючи за поїло. Риба-Сонце побачила цей усміх і тихо скреготіла зубами. (Дереш Л., Культ, с. 43)

- Певно, симпатичне створіннячко, - фальшиво видавив із себе наш головний герой і посміхнувся (Чех, А., Сині двері зліва, с. 7)

Angelica laughed. "I can take care of myself." (Lodge D., Small World, p. 29)

Жінки частіше ніж чоловіки, дивляться на свого співрозмовника та активно використовують погляд у процесі спілкування:

Остання не відповіла, більше того, сором'язливо відвела очі. (Чех, А., Сині двері зліва, с. 45)

- А що? - роззублено глянула наша героїня на карлицю. (Чех, А., Сині двері зліва, с. 23)

Крім того, помічено, що у мовленнєвій активності жінки рідше допускають фальшстари і намагаються заповнити паузи (А..., хм..., ну).

- А то... То всьо правда, що ви... ти розказував на факультативі?... - А ви... ти Йїура, ти не йдеш на діскацеку? В н'ятницю буде, ну і... ми би... (Дереш Л., Культ, с. 29)

Чоловіки також заповнюють паузу та використовують для цього певні засоби:

- Е-е, ну, так, у принципі. (Дереш Л., Культ, с. 11)

Але, іноді, коли це відбувається, нам зрозуміло, що вони копіюють дії жінок:

- Ух-х-х-х... Гм-м-м-м... Ой-й-й-й... н-н-н-нн—у-у Ти знаєш, Іринко, ти ж сама бачиш, купа роботи, ваші контрольні треба перевіряти.... С-с-с-с не...не-не....боюся, що я не піду....(Дереш Л., Культ, с. 30)

Жінки краще розпізнають емоції, які людина виражає за допомогою міміки. Ця здатність зумовлена їхнім нахилом до соціальної взаємодії, її можна пояснити із позиції культурних та біологічних особливостей. Отже, робимо висновок, що у художньому дискурсі частіше будуть зустрічатися приклади, де саме жінка виражає емоції мімікою:

- Рибина недовірливо наморщила чоло. (Дереш Л., Культ, с. 41)

- Ну-у-у... - Іринка склала губи бантиком. - Та всім цікавлюся, а ти? (Дереш Л., Культ, с. 41)

- Іра гидливо підбрала губи. (Дереш Л., Культ, с. 43)

Angelica frowned, and began to look about her trifle distractedly, as if in search of employment... (Lodge D., Small world, p. 11)

Але, як, ми знаємо жінки можуть використовувати деякі чоловічі жести і навпаки. Також існують жести, що є загальними та у певній ситуації можуть використовуватися комунікантами різної статі:

- *Баназай подумки сплеснув долонями у драматичному жасі: ну викапана тобі Соля!* (Дереш Л., Культ, с. 42)

Жест *сплеснути руками* є суто жіночим, але доволі часто зустрічається при описанні емоційного стану чоловіків, як у нашому прикладі.

- *Банзай ледь скривив губи. Страх вчепився в нього, наче реп'ях, і тепер не покидав ні на хвилину.* (Дереш Л., Культ, с. 132)

- *Банзай підкосилися ноги, і він тихо сповз по стіні.* (Дереш Л., Культ, с. 138)

He broke off, frowning into his sherry glass. "I don't know why I'm telling you all this," he said, shooting a slightly resentful look at Persse.

Persse blushed. "Three metre's all wrong," he said. (Lodge D., Small world, p. 7)

Більш розвинута здатність жінок розпізнавати емоції по міміці може бути результатом процесів соціального та культурного устрою, у якому ролі розташовані залежно від статі. Але також це можна пояснити більш розвинутою правою півкулею мозку жінок. Ця півкуля регулює невербальну активність.

При взаємодії із чоловіками більш високого статусу або з тими, кого жінки вважають симпатичними, вони приймають розслаблену, відкриту позу та прямо дивляться на свого співрозмовника, якщо це не дуже приємний для них чоловік:

Побачивши його, вона розкинула руки неначе для обійм, але обличчя її було, навпаки, досить зосередженим. (Чех, А., Сині двері зліва, с. 51)

Вона стояла з розгорнутими руками, перевалювалася з ноги на ногу і виразно та допитливо дивилася на нашого головного героя. (Чех, А., Сині двері зліва, с. 52)

Що стосується поз чоловіків, то в ситуації потенційної фізичної загрози, чоловіки більш уважні ніж жінки та їхні пози стають захисними:

- *Ростик – із піднятим підборіддям, зі складеними за спиною руками, гоп – із руками у кишенях...* (Дереш Л., Культ, с. 50)

Руки тіла чоловіків є не такими розслабленими, та є більш неспокійними та нестримними ніж у жінок [7: 184-188]. Чоловічі пози не є такими виразними як жіночі та іноді навіть можуть здаватися незграбними:

...здивувався наш головний герой, ставши у стомлену позу... (Чех, А., Сині двері зліва, с. 51)

Наш головний герой, тримаючись за стіну й випинаючи носочки своїх черевиків... підлетів до Валюші й склонився у досить незграбному, проте щирому поклоні. (Чех, А., Сині двері зліва, с. 53)

Але трапляються і виключення, коли пози героїв чоловічої статі дуже розслаблені, це залежить також від національності та соціального статусу мовця, як у прикладі про британських вчених-філологів:

Some were leaning back as far as their seats allowed, staring vacantly at the ceiling, others were slumped forwards onto the desks that separated each row, resting their chins on folded arms... (Lodge D., Small world, p. 29)

У просторовій поведінці чоловіків та жінок також є відмінності. Так, жінки віддають перевагу меншій міжособистістій дистанції, ніж чоловіки. З іншого боку, незалежно від

статі, усі люди намагаються більше наблизитися до жінок, а якщо намагається наблизитися жінка, то міжособистніста дистанція скорочується ще більше [8: 63]. Крім того доказано, що жінки схильні частіше та сильніше торкатися свого співрозмовника і розполагатися до нього обличчям:

- *Слухай, мала, - Кіра обережно почухала її лікоть, - ти багато куриш.* (Цілик І., Післявчора, с. 7)

- *Знаєш, Славондер, - Кіра потерлася об нього носом і зітхнула... - Кіра його легенько тріснула по спині....* (Цілик І., Післявчора, с. 55)

...як міцна рука, що належала власниці галасливого голосу, вхопила його за рукав пальта. (Чех, А., Сині двері зліва, с. 23)

- *Славний, славний, - Корф посмикала за рукав.* (Чех, А., Сині двері зліва, с. 31)

У багаточисленних поясненнях статейних відмінностей у використанні мови тіла все ж є деякі білі плями. Щоб підтвердити те чи інше пояснення, необхідні докази. Але у широко розповсюдженій гіпотезі, яка стала такою популярною основною мірою дякуючи феміністському руху, за основу пояснення відмінностей в емоціональних проявах чоловіків та жінок прийнято вважати чоловіче домінування.

Існує припущення, що типові комунікативні патерни жінок, а саме – часте використання посмішок та поглядів та більш розвинута здатність декодувати невербальні сигнали, вказує на те, що жінки більш зацікавлені в отриманні зворотнього зв'язку від свого співрозмовника. У більшості культур жінок вважають соціально більш слабкими. Таким чином, за думкою, багатьох вчених, жінки використовують ці патерни, щоб випередити конфліктні ситуації та виробити стратегії, адекватні умовам взаємодії.

Вочевидь, гіпотезу про чоловіче домінування підтверджують результати дослідження ієрархічної структури влади, яка розглядається як «структура уваги». У цій структурі люди, які мають менше влади, більше спостерігають за поведінкою іншої людини для регуляції своїх дій. Таким чином, можна сказати, що погляд людей, що мають меншу соціальну владу, як правило, спрямован на людей, які стоять на більш високому ієрархічному щабелі соціальної влади.

Із позиції чоловічого домінування, рухи жінок повинні бути більш стриманими та такими, щоб їх можна було контролювати [6: 189-190]. Відповідно до соціальних та культурних сподівань до жінок, вони (жінки) повинні біти менш домінантними ніж чоловіки.

Але це питання є дуже спірним, тому що вірним є ствердження, що жінки більш емоційні ніж чоловіки, а це не зовсім відповідає гіпотезі чоловічого домінування. Також слід брати до уваги, що вербальна та невербальна поведінки людей залежать не лише від їхньої статі, але й від культури країни, де проживає людина та від її соціального статусу.

Підсумовуючи, можна сказати, що матеріал для дослідження не вичерпано, а тема буде актуальною до тих пір, доки люди спілкуються мовою рухів та жестів, тобто використовують мову невербального спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С.Г. Оценка и ценность в языке / С. Г. Воркачев. — Волгоград: Парадигма, 2006. – 186 с.

2. Леймонченко Г.О. Унукович В.В. Роль невербального коду в процесі комунікації / Г.О. Леймонченко В.В. Унукович // Функциональная лингвистика: сб. науч. работ / Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования; науч. ред. А.Н. Рудяков. – Том № 2. – Симферополь, 2010. – С. 25-27.
3. Пиз А., Пиз, Б. Новый язык телодвижений. Расширенная версия / А. Пиз, Б. Пиз. – М.: Эксмо, 2009. – 416 с.
4. Баженова И.С. Гендерные аспекты невербальной коммуникации / И.С. Баженова // Общество и гендер. – Рязань: «Поверенный», 2003. – С. 268-280.
5. Мартинова О.М. Особливості вираження емоційних станів персонажів сучасної англійської літератури невербальними засобами / О.М. Мартинова // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2010. – випуск 51. – С. 125-127.
6. Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теория, функции, язык и знак / М. Коццолино. – Х.: Изд-во «Гуманитарный Центр», 2009. – 248 с.
7. Крейдлин Г.Е., Чувилина Е.А. Улыбка как жест и как слово (к проблеме внутриязыковой типологии невербальных актов) / Г.Е. Крейдлин, Е.А. Чувилина // ВЯ. - 2001. - №4. - С. 66 - 93.
8. Кирилина А.В. Гендер: Лингвистические аспекты / А.В. Кирилина. – М.: Изд-во «Институт социологии РАН», 1999 – 180 с.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Цілик Іра Післявчора / І. Цілик: Повість. – К.: Факт, 2008. – 120 с. – (Сер. «Exertis excipiens»).
2. Дереш Любко Культ / Д. Любко: Роман / Худож.-оформлювач І.В. Осіпов. – Харків: Фоліо, 2009. – 219 с. – (Графіті).
3. Чех А. Сині двері зліва / А. Чех: Повість / Худож.-оформлювач О. Г. Жуков. – Харків: Фоліо, 2009. – 217 с. – (Графіті).
4. Lodge David Small world / D. Lodge. – Penguin books, 1984. – 339 p.